

UDK 159.923:796.071.2	Godišnjak za psihologiju, vol 7, No 9., 2010, pp.161-176.	ISSN 1451-5407
--------------------------	--	----------------

Dina Joksimović,
student poslediplomskih studija

RELACIJE BAZIČNIH DIMENZIJA LIČNOSTI I POLA SA DIMENZIJAMA ASPIRACIJA KOD SPORTISTA

Apstrakt

U radu je prikazano istraživanje usmereno na ispitivanje relacija između dimenzija ličnosti Zakerman-Kuhlmanovog modela i životnih ciljeva na testu aspiracije. Na uzorku od 200 ispitanika oba pola, starosti 20god., primenjeni su Skala aspiracije i Zakerman-Kuhlman upitnik dimenzija ličnosti (ZKPQ). Relacije su ispitane primenom multiple regresione analize, u kojoj su zavisne varijable tri komponente aspiracije za dimenzije važnost, verovatnoća i postignuće, kontinuirani prediktor su osobine ličnosti (impulsivno traženje senzacija, neuroticizam-anksioznost, agresivnost, aktivitet i socijabilnost), dok je pol kategorijalni prediktor. Rezultati ukazuju na značajnu povezanost tri komponente aspiracije i bazičnih dimenzija ličnosti (važnost $R = 0.448$, $p < 0.000$, verovatnoća $R = 0.432$, $p < 0.000$, postignuće $R = 0.435$, $p < 0.000$), pri čemu značajni parcijalni doprinos predikciji skora na dimenzijama aspiracije daju dimenzije Neuroticizam-Anksioznost ($\beta = 0.294$, $p < 0.000$, u odnosu na važnosti $\beta = 0.155$, $p < 0.031$ u odnosu na verovatnoću), Agresivnost ($\beta = -0.207$, $p < 0.005$, u odnosu na postignuće), Aktivitet ($\beta = 0.276$, $p < 0.000$, u odnosu na važnost, $\beta = 0.349$, $p < 0.000$, u odnosu na verovatnoću i $\beta = 0.300$, $p < 0.000$ u odnosu na postignuće), Socijabilnost ($\beta = -0.247$, $p < 0.000$ u odnosu na važnost) i Pol (kada je verovatnoća u pitanju, $\beta = -0.161$, $p < 0.016$ i kada je u pitanju postignuće $\beta = -0.254$, $p < 0.000$, u oba slučaja muškarci postižu više rezultate).

Ključne reči: test aspiracije, bazične dimenzije ličnosti, sportisti.

Uvod

Brojna istraživanja u psihologiji sporta su se bavila motivacijom sportista, potrebama sportista kao i procenom bazičnih dimenzija ličnosti i pokušajima da objasne vezu između želje za uspehom i crta ličnosti (Adie, Duda i Ntoumamis, 2008; Amiot, Gaudreau i Blanchard, 2004; Deditius-Island i Caruso, 2002; Mageau i Vallerand, 2003; Vallerand i Lasier, 1994; Vallerand, 1999).

Sportisti su suočeni sa mnogim velikim izazovima u toku svoje karijere. Tokom svoje profesionalne karijere oni se suočavaju (pored drugih stvari) i sa mnogobrojnim satima provedenim na terenu, terapijama kada dođe do povreda, stres i anksioznost na takmičenjima, i agonija kada se izgubi. Suprotstavljanje ovim izazovima zahteva, ne samo fizičku spremnost i talenat, već i psihološku strategiju takođe. Istraživanja ukazuju na to da sportisti moraju biti motivisani od dva glavna tipa motivacije (Kasser i Ryan, 1996). Sa jedne strane nalazi se intrinzička motivacija - to jest, da se oni trebaju baviti sportom iz zadovoljstva i zabave. S druge strane se nalazi ekstrinzička motivacija - da učestvuju u sportu kako bi dobili neku materijalnu korist (trofeje) ili socijalnu korist (prestíž) ili da izbegnu kaznu. Takođe, sportistima jemotivacija i ogromno iskustvo koje oni iskuse tokom svoje sportske karijere. Čini se da socijalni faktori kao što su uspeh i neuspeh, pretstavljaju determinantu sportske motivacije.

Mini-teorija samoodređenja (Amiot, Gaudreau i Blanclard, 2004), ukazuje na to da je efikasnofunkcionisanje ljudi posledica društvenog okruženja i njihove osnovne potrebe za zadovoljstvom. Prema ovoj teoriji, postoje tri osnovne psihološke potrebe ljudi; naime, urođena potreba za autonomijom, kompetencijom i odnosima (Amiot, Gaudreau, Blanclard 2004). Primarna potreba za autonomijom je ispunjena kada ljudi delaju u skladu sa svojim izborima i odlukama i rade posao koje je u skladu sa njihovim interesovanjima. Kompetentnost je potreba individue za osećanjem efikasne interakcije unutar svoje sredine. Treća potreba, odnosi se na bazičnu potrebu za sigurnošću i poštovanjem od strane značajnih drugih. Zadovoljenje ovih osnovnih psiholoških potreba, pretpostavlja se , direktno utiče na unapređenje psihičkog i fizičkog blagostanje (Amiot, Gaudreau i Blanclard, 2004).

Teorija samoodređenja je izgrađena na pretpostavkama da je ljudsko ponašanje motivisano sa tri primarne psihološke potrebe: autonomija, kompetencija i odnosi sa drugima (Vallerand i Losier, 1994). Kada je pojedinac angažovan u sportu na optimalnom nivou težine, on se oseća kao

da je izuzetan ili efikasan. Ovi osećaji kompetencije i autonomije mogu motivisati jednog sportistu da trči bezbroj kruga oko trkačke staze, da nauči savršeno da izvodi slobodne udarce ili da trenira mnogo sati nedeljno bez vidljive nagrade za svoj trud. Samoopredeljenje je jedan savremeni teorijski okvir koji se sve više koristi za razumevanje motivacije za rad i posvećenost radu. Posebno teorija samoopredeljenja predlaže da bihejvioralna regulacija ka aktivnosti može biti ekstrinzički ili intrinzički motivisana. U zavisnosti od autonomije samoopredeljenja, spoljašnje vrednosti i ciljevi se mogu u različitom stepenu internalizovati. Naime, nemotivisanost predstavlja nedostatak obe, i intrinzične i ekstrinzične motivacije, i karakteriše je nedostatak aktivnosti, odnosno pomisao da aktivnost neće doneti željene rezultate. Prema Vallerandu (1999), na osnovu različitog stepena motivisanosti individue moguće je direktno predvideti bihejvioralni, kognitivni i afektivni ishod ponašanja.

Zakerman i Kulman (Zuckerman i sar., 2002) su osamdesetih godina prošlog veka radili na nizu istraživanja sa instrumentima za procenu bazičnih dimenzija ličnosti. Oni su sledili racionalni pristup prilikom konstrukcije instrumenata. Počeli su sa skalama koje se koriste za procenu temperamenta. U pitanju je bila skala za procenu Emocionalnosti, Aktiviteta i Socijalnosti. Odabrani su i instrumenti za procenu osobina koje imaju visoku heritabilnost ili visoke korelacije sa biohemijskim i psihopatološkim merama, kao što su dimenzije iz Ajzenkovok EPQ-ai Džeksonovog PRF (Smederevac i Mitrović, 2006). Zakerman i Kulman su pretpostavili da će na osnovu primenjenih instrumenata biti moguće ekstrahovati devet bazičnih dimenzija ličnosti, prethodno spomenutih. Autori su odabrali 46 skala tako da je svaki od devet hipotetskih faktora bio zastupljen sa po najmanje tri skale. Autori su razvili instrument za procenu pet alternativnih osobina ličnosti. Upitnik je nazvan Zuckerman Kuhlman Personality Questionnaire (ZKPQ; Zuckerman, 2002). Upitnik se primenjuje u dve verzije, u ovom istraživanju je korišćena duža koja obuhvata 99 stavki (Smederevac i Mitrović, 2006).

Teorijski okvir za ispitivanje osobina ličnosti u ovom radu je alternativni petofaktorski model Marvina Zakermana (Zuckerman, 2002). Zakerman i Kulman su pretpostavili da će na osnovu primenjenih instrumenata biti moguće ekstrahovati devet bazičnih dimenzija ličnosti. U pitanju su; socijalnost, opšta emocionalnost, anksioznost, hostilnost, socijalizacija, traženje senzacija, impulsivnost, aktivitet i socijalna poželjnost. Autori su u narednom periodu razvili instrument za procenu pet alternativnih osobina ličnosti. Upitnik je nazvan Zuckerman Kuhlman

Personality Questionnaire (ZKPQ; Zucklerman, 2002). Dimenzije upitnika su; Aktivitet (ACT)- obuhvata dve vrste stavki. Jedna se odnosi na potrebu za generalnom aktivnošću, kao i uznemirenost i nestrpljivost u situacijama u kojima realno ne postoji mogućnost da se ta potreba manifestuje. Druga grupa stavki odnosi se na sklonost ka izazovnim i teškim poslovima, koji se obavljaju uz mnogo uložene energije i truda. Agresivnost-Hostilnost (Agg-Host)-takođe ima dve grupe stavki. Jedna se odnosi na tendenciju ka verbalnoj agresivnosti, dok se druga odnosi na uverljivo, neobazrivo ili antisocijalno ponašanje, zloradost, osvetoljubivost i nestrpljivost u odnosu sa drugima. Impulsivno traženje senzacija (ImpSS) - obuhvata dva faktora nižeg reda. Jedan se odnosi na tendenciju ka impulsivnom ponašanju, praćenu nemogućnošću planiranja. Supskala traženja senzacija odnosi se na sklonost ka uzbuđenju i nepredvidivim situacijama, kao i potrebu za stalnim promenama i novinama. Neuroticizam-Anksioznost (N-Anx)- u okviru ove dimenzije stavke se odnose na emocionalnu uznemirenost, napetost, zabrinutost, strašljivost, opsesivnu neodlučnost i osetljivost na kritiku. Socijalnost (Sy)-u okviru ove dimenzije, jedan deo stavki se u najvećoj meri odnosi na uživanje u zabavama i velikom broju prijatelja. Drugi deo stavki odnosi se na toleranciju na izolaciju-introvertne osobe lako podnose socijalnu izolaciju, odgovara im samoća, dok socijalne osobe pokazuju sklonost ka socijalnim aktivnostima i teško podnose samoću (Smederevac i Mitrović, 2006).

Istraživanje se zasniva na želji da se ispita relacija između bazičnih dimenzija ličnosti i dimenzija aspiracije. Pretpostavka je da će se dobiti povezanost pola i bazičnih dimenzija ličnosti sa dimenzijama aspiracije. U ovom istraživanju su ispitivani sportisti. Zakermanov model, kao jedan psihološki model ličnosti, uključuje osobine koje mogu biti relevantne za ponašanje sportista, te može biti adekvatan teorijski okvir za ovo istraživanje. Takođe, teorija samoodređenja je izgrađena na pretpostavkama da je ljudsko ponašanje motivisano sa tri primarne psihološke potrebe: autonomija, kompetencija i odnosi sa drugima. Samopredeljenje je jedan savremeni teorijski okvir koji se sve više koristi za razumevanje motivacije za rad i posvećenost radu, te kao takav može biti adekvatan za ovo istraživanje. Očekivano je da će rezultati na ovom testu biti statistički značajni i reprezentativni za populaciju sportista. Ovakva očekivanja se zasnivaju na pretpostavkama da su sportisti generalno aktivniji, u neprekidnoj tendenciji ka traženju senzacija, potrebi za novim i nepredvidivim (takmičarska situacija). Moguće je da su agresivniji iz stalne potrebe za dokazivanjem i postizanjem rezultata.

U istraživanju će biti upoređeni rezultati dobijeni na testu bazičnih dimenzija ličnosti i testu aspiracije. Činjenica je da su za uspeh u određenoj profesiji presudne karakteristike ličnosti koje su specifične za određenu profesiju ali isto tako je bitno i samoopredeljenje, odnosno nivo aspiracije. Cilj ovog istraživanja je da se ispita povezanost između određenih crta ličnosti inivoa aspiracije kada su određeni životni ciljevi u pitanju. Postavlja se pitanje da li samooprocena važnosti određenih životnih ciljeva, verovatnoće dostizanja određenih životnih ciljeva i dosadašnje postignuće životnih ciljeva, može da se dovede u vezu sa bazičnim dimenzijama ličnosti kod muških i ženskih sportista.

Dakle, postavlja se pitanje da li će se dobiti statistički značajna relacija između bazičnih dimenzija ličnosti kao što su: impulsivno traženje senzacija, neuroticizam-anksioznost, agresivnost, aktivitet, socijalnost, i tri komponente aspiracije: važnost, verovatnoća i postignuće.

Drugo pitanje koje se postavlja u ovom istraživanju je da li pol ima prediktivnu vrednost kada su u pitanju tri komponente aspiracije, odnosno da li žene ili muškarci postižu više rezultate i na kojim zavisnim varijablama.

Očekivanja od rezultata ne mogu zasnovati na rezultatima dosadašnjih istraživanja, već samo na nekim zdravorazumskim pretpostavkama. Postoje međutim istraživanja srodnih konstrukata kao npr. motiv postignuća i osobine ličnosti, polne razlike bazičnih potreba sportista. U istraživanju u kome se ispitivale polne razlike bazičnih potreba sportista, pošlo se od pretpostavke da je osnovna psihološka potreba za zadovoljstvom univerzalna ljudska potreba u svim grupama. Rezultati dobijeni u ovom istraživanju ukazuju da nije potrebno da trener ima drugačiji pristup kada radi sa devojkama u odnosu na pristup koji bi imao da radi sa momcima. Dakle dobijeni rezultati u ovom istraživanju ukazuju na to da nema značajne razlike u bazičnim potrebama momaka i devojaka koji se bave sportom (Mageau i Vallerand, 2003).

Istraživanje u kome je ispitivan motiv postignuća i osobine ličnosti, imalo je za cilj testiranje uticaja motivacije na postizanje ciljeva kod mladih ljudi koji se bave sportom. Istraživači su pošli od pretpostavke da testiranjem višetrukih teorija motivacije u kontekstu fizičke aktivnosti, mogu pružiti jedano sveobuhvatano objašnjenje postignuća i pojava koje su povezane sa postignućem (Adie, Duda i Ntoumanis, 2008). Dobijeni rezultati multivarijantne analize ukazuju da pod uticajem pozitivnih povratnih informacija, komunikacijski stil ophođenja, mogućnost slobodnog izbora ponašanja, užitek u radu, ima pozitivan motivacioni učinak. Ponašanje

značajnih drugih može takođe da utiče na ponačanje pojedinca. Na primer, studenti mogu da osećaju pritisak da misle ili delaju na određeni način ili da se podstiču na samostalne izbore i odluke (Beyers i Gossens, 2002).

Dakle, ova prethodno spomenuta istraživanja mogu da koriste kao pomoć sadašnjem istraživanju ali ono samo po sebi može da se shvati kao pilot istraživanje za neke naredne studije.

Drugim rečima, ovo istraživanje bi moglo da služi kao pilot istraživanje za neke naredne studije. Skala aspiracije koja je korišćena u ovom istraživanju nije do sada primenjivana na uzorku sportista tako da se dobijeni rezultatimogu koristiti i kao provera upotrebne vrednosti skale kada je ova populacija u pitanju.

Metod

Uzorak ispitanika

U istraživanju je učestvovalo ukupno 200 ispitanika, pripadnika studentske populacije, oba pola, uzrasta 20-22god. Studenti su sa Fakulteta sporta i fizičkog vaspitanja iz Niša, koji se bave aktivno sportom. Uzorak se sastoji od 100 devojaka i 100 momaka koji su krenuli na drugu godinu studija.

Instrumenti

Upitnik ZKPQ, čiji su autori Zakerman i Kulman (Zuckerman i Kuhlman, 2002) namenjen je proceni pet dimenzija ličnosti alternativnog petofaktorskog(Zakermanovog) modela ličnosti. Upitnik obuhvata 99 stavki sa binarnim formatom odgovora, koje su grupisane u pet subskala (Impulsivno traženje senzacija 19 ajtema, Neuroticizam-Anksioznost 19 ajtema, Agresivnost-Hostilnost17 ajtema, Aktivitet 17 ajtema, Socijalnost 17 ajtema).

Drugi upitnik je upitnik Aspiracije ili životnih ciljeva (Kasser i Ryan, 1996). Snaga intrinzičke i ekstrinzičke motivacije može da utiče na postizanje određenih životnih ciljeva. Skala se sastoji od sedam kategorija aspiracije (bogatstvo, biti poznat, imidž, lična motivacija, veze i odnosi sa drugima, okruženje, zdravlje) i u okviru svake kategorije pet specifišnih ajtema. Svi ovi faktori se mogu podeliti u dve kategorije a to su: intrinzički faktori (lična motivacija, odnosi i veze sa drugima, socijalni odnosi) i ekstrinzički faktori (bogatstvo i imućnost, biti poznat, imidž). Iz ovog upitnika su izdvojene prve glavne komponente za tri dimenzije važnost,

verovatnoća i postignuće. Dimenzija Važnost se odnosi na procenu ispitanika o tome koliko mu je određen cilj bitan i koliko se trudi da taj cilj i ostvari. Nisu svi životni ciljevi za sve osobe jednako bitni. Ovde je data mogućnost ispitaniku da na petostepenoj skali oceni koliko mu je određen životni cilj važan. Druga dimenzija je Verovatnoća i ona se odnosi na procenu ispitanika koliko je verovatno da će taj životni cilj ispuniti u budućnosti. Odgovor na ovo pitanje je jako povezan sa odgovorom na prethodno pitanje, jer u zavisnosti od odgovora na dimenziji važnosti biće i odgovor na dimenziji verovatnoća. Naime, ukoliko ispitanik proceni da mu je određen životni cilj bitan on će proceniti i da će više energije utrošiti u pokušaju da dostigne ostvarenje istog a samim tim i ocenjuje da će u budućnosti verovatnije doći do ostvarenja cilja. Treća dimenzija je Postignuće, koje se odnosi na procenu ispitanika koliko je do sada uspeo da ostvari životni cilj. Upitnik se oslanja na činjenicu da svi imaju neke dugoročne ciljeve i težnju za postignućem. Međutim, koliko je neki cilj važan za individuu i kolika je verovatnoća da će doći do njegovog ostvarenja je diskutabilno.

Imajući na umu sve prethodno navedeno, u ovom istraživanju sam koristila test nivoa aspiracije i izdvojila tri glavne komponente (važnost, verovatnoća i postignuće). Prva glavna komponenta je važnost. Ona se odnosi na važnost određenog životnog cilja, odnosno koliko ispitanik procenjuje da mu je određen životni cilj važan. Druga glavna komponenta se odnosi na verovatnoću, odnosno na procenu samog ispitanika koliko je verovatno da će u budućnosti postići određeni životni cilj. Ovde je akcent na samoproceni verovatnoće postignuća ukoliko mu je stalo do određenog cilja i težnji ka njegovom ostvarenju. Treća glavna komponenta se odnosi na postignuće, odnosno na sud samog ispitanika o svom dosadašnjem ostignuću određenog životnog cilja. Na osnovu samoprocene dosadašnjeg postignuća određenog životnog cilja ispitanik će dati odgovor na ovo pitanje.

Metodi analize podataka

U cilju redukcije početnog skupa varijabli primenjena je analiza glavnih komponenti, koja je podvrsta faktorske analize. Odgovori ispitanika na upitniku ZKPQ i testa Aspiracije su svedeni na prve glavne komponente supskala. Za analizu dimenzije alternativnog petofaktorskog modela ličnosti i upitnika Aspiracije korišćena je multiple regresione analiza. U kojoj zavisne varijable čine faktorski skorovi na prvim glavnim komponentama skale aspiracije, kontinuirani prediktori čine faktorski

skorovi na prvim glavnim komponentama supskale upitnika ZKPQ, dok je pol kategorijalni prediktor.

Postupak

Istraživanje je sprovedeno tokom Decembra 2008, u Nišu na Fakultetu sporta i fizičkog vaspitanja. Ispitanicima su upitnici zadavani grupno, dok je ispitivanje bilo anonimno. Za popunjavanje upitnika, ispitanicima je bilo potrebno pola sata do četrdeset i pet minuta, dok su komentari tokom popunjavanja bili usmereni na slično formulisane ajteme, na nerazumevanje pojedinih ajtema, kao i na količinu zadatog materijala. Ispitanici su bili generalno zadovoljavajuće motivisani i saradljivi tokom ispitivanja.

Rezultati

Osobine ličnosti Zakermanovog modela operacionalno su definisane kao skorovi na prvim glavnim komponentama supskala upitnika ZKPQ – impulsivno traženje senzacija, neuroticizam-anksioznost, agresivnost-hostilnost, aktivitet i socijabilnost. Isti postupak je primenjeni na ajteme skale aspiracije, izvedene su prve glavne komponente za dimenzije važnost, verovatnoća i postignuće.

U regresionoj analizi korišćeni su skorovi na prvim glavnim komponentama supskala upitnika ZKPQ i skorovi na prvim glavnim komponentama upitnika ASPIRACIJE. U multiploj regresionoj analizi zavisna varijabla je skor na prvoj glavnoj komponenti skale važnost, skale verovatnoća i skale postignuća, kontinuirani prediktor bili su faktorski skorovi na prvoj glavnoj komponenti supskale impulsivno traženje senzacija, supskale neuroticizam-anksioznost, supskale agresivnost-hostilnost, supskale aktivitet i supskale socijabilnost, dok je pol bio kategorijalni prediktor.

Tabela 1. Koeficijenti multiple korelacije

	R	R ²	Korigovani R ²	F	P
VAZ	0.448	0.200	0.176	8.106	0.000
VER	0.432	0.186	0.161	7.412	0.000
POST	0.435	0.189	0.164	7.543	0.000

Regresioni model je statistički značajna nivou $p < 0.000$ kada su sve tri zavisne varijable u pitanju. Koeficijent multiple korelacije iznosi 0.448 za prvu komponentu aspiracije (važnost), za drugu komponentu (verovatnoća) je koeficijent multiple korelacije 0.432, dok je za treću komponentu (postignuće) koeficijent multiple korelacije 0.435. Sve to govori o umerenom intenzitetu povezanosti kriterijumske varijable i skupa prediktora. Koeficijent determinacije R^2 pokazuje da prediktorski skup i kriterijska varijabla dele 20% varijanse kada je u pitanju važnost, 19% kada je u pitanju verovatnoća i 19% kada je u pitanju postignuće.

Tabela 2. Parcijalni doprinosi prediktora

Parcijalni doprinosi prediktora							
Level of Effect	Column	VAZ Beta (β)	VA Z p	VER Beta (β)	VE R p	POST Beta (β)	POS T P
Intercept	1		0,632		0,200		0,043
NANX	2	0,294	0,000	0,155	0,031	0,007	0,919
AGGH	3	-0,069	0,347	-0,128	0,085	-0,207	0,005
IMPSS	4	-0,061	0,401	0,035	0,634	0,085	0,242
ACT	5	0,276	0,000	0,349	0,000	0,300	0,000
SY_	6	-0,247	0,000	-0,102	0,126	0,087	0,191
POL (ženski spram muškog)	7	-0,059	0,368	-0,161	0,016	-0,254	0,000

U tabeli br.1, rezultati ukazuju na značajnu povezanost tri komponente aspiracije i bazičnih dimenzija ličnosti (važnost $R=0.448$, $p < 0.000$, verovatnoća $R=0.432$, $p < 0.000$, postignuće $R=0.435$, $p < 0.000$). Na osnovu toga, u tabeli br.2, se može videti da značajni parcijalni doprinos predikciji skorova na dimenzijama aspiracija daju dimenzije Neuroticizam-Anksioznost ($\beta=0.294$, $p < 0.000$, u odnosu na važnosti $\beta=0.155$, $p < 0.031$ u odnosu na verovatnoću), Agresivnost ($\beta= -0.207$, $p < 0.005$, u odnosu na postignuće), Aktivitet ($\beta=0.276$, $p < 0.000$, u odnosu na važnost, $\beta=0.349$, $p < 0.000$, u odnosu na verovatnoću i $\beta=0.300$, $p < 0.000$ u odnosu na postignuće), Socijalnost ($\beta= -0.247$, $p < 0.000$ u odnosu na važnost) i Pol (kada je verovatnoća u pitanju, $\beta=-0.161$, $p < 0.016$ i kada je u pitanju postignuće $\beta=-0.254$, $p < 0.000$, u oba slučaja muškarci postižu više rezultate).

Diskusija

Dobijeni rezultati ukazuju na značajan doprinos predikciji dimenzije aspiracije. Važnost ostvarile su osobine ličnosti neuroticizam-anksioznost, aktivitet i socijalnost. Dakle osobe koje imaju visoke skorove na ovim dimenzijama su aktivne, preferiraju izazove i novine, nemirne su i nestrpljive kada nemaju nikakve obaveze, moguće je da se lako osujete kada ne postignu ono što žele, vole da su u stalnom kontaktu sa ljudima, izlaske i provod na žurkama. Oko njih je veliki krug ljudi i uživaju kada su u centru pažnje. Želja za uspehom im je na prvom mestu. Nije nemoguće da se kod sportista javi jaka trema i očekivanje pred sam meč ili utakmicu, i da „sagori“ u preteranoj želji za pobedom. Nisu dobijeni značajni rezultati u odnosu na pol.

Značajan doprinos predikciji dimenzije aspiracije. Verovatnoća ostvarile su osobine ličnosti neuroticizam-anksioznost i aktivitet. Tačno je da možda osobe sa ovim skorovima imaju izraženiji samopouzdanost, aktivnije su, iskazuju potrebu za teškim radom, izazovima, novinama i osećaju nemir i nestrpljenje kada nemaju zadatak i cilj ispred sebe ali je verovatnoća da ovakve osobe uspeju veća nego da su pasivne i previše osećajne za druge. Aktivnije osobe procenjuju da je veća verovatnoća da će one postići ciljeve koje postavljaju pred sebe. Može se pretpostaviti da su aktivnije osobe spremnije da ulažu mnogo energije i truda u postizanju svojih ciljeva, te su zbog toga uverene da će u tome i uspeti. Moguće je da imaju viši nivo samopouzdanja tako da su to sve karakteristike koje više opisuju osobe muškog pola pa nije ni čudo da su oni dobijali više rezultate baš na ovoj zavisnoj varijabli.

Značajan doprinos predikciji dimenzije aspiracije. Postignuće ostvarile su osobine ličnosti agresivnost i aktivitet. Agresivnost je u negativnoj korelaciji sa postignućem, pol je u korelaciji sa postignućem (muškarci postižu više skorove na postignuću), dok je aktivitet u pozitivnoj korelaciji sa postignućem. Ni ovi dobijeni rezultati nisu iznenađujući, pogotovo kada su sportisti muškog pola u pitanju. Veća samopouzdanost i sigurnost u sebe može da utiče na aktivno delanje, traženja teškog i izazovnog posla. Neagresivno ponašanje, meka narav, empatičnost u odnosu sa drugima i prosocijalno ponašanje, sve su to crte ličnosti koje visoko koreliraju sa postignućem. Kao što je već rečeno moguće je da je agresivnost kod sportista kanalisana u socijalno poželjno ponašanje, i usmerena na uspeh u sportu, tako da je manje izražena u socijalnoj interakciji. Muškarci su prodorniji u svom ponašanju u odnosu na žene.

Moguće je da imaju niži nivo samokontrole ali sve to ne mora nužno da ima negativno značenje, pogotovo ako je sport u pitanju i ako su timuškarci sportisti. Takve karakteristike ličnosti u ovim okolnostima ukazuju na mogućnost predikcije postignuća.

Pitanje koje je bilo postavljeno vezano za dobijanje statistički značajne relacije između bazičnih dimenzija ličnosti kao što su : impulsivno traženje senzacija, neuroticizam-anksioznost, agresivnost, aktivitet, socijalabilnost, i tri komponente aspiracije : važnost, verovatnoća i postignuće je dobilo potvrđan odgovor. Tačnije dobijeni rezultati ukazuju na značajnu povezanost i mogućnost predikcije tri komponenti aspiracije na osnovu pojedinih bazičnih dimenzija ličnosti. Tako da se npr. na osnovu dobijenih rezultata na dimenziji neuroticizam-anksioznost mogu predvideti važnost i verovatnoća nivoa aspiracije. Dakle oni koji pokazuju viši neuroticizam pridaju veću važnost postizanju ciljeva i procenjuju da je veća verovatnoća da će ih postići. Naime, osobe sklonije brizi, napetosti, preosetljivosti, smatraju da je veća verovatnoća da će postići svoje ciljeve. Nailazila sam na različite nalaze i shvatanja u vezi s relacijom neuroticizma i postignuća. Jedan od tih nalaza je da ni previsoka kao ni preniska napetost nisu dobre kada su u pitanju sportisti. Može se pretpostaviti da ispitanici generalno nemaju naročito povišen neuroticizam, s tim u vezi je moguće da povišen neuroticizam u toj grupi nije u apsolutnom smislu visok, već samo znači da nije u pitanju krajnja opuštenost i hladnokrvnost. To je samo jedno, ne nužno i tačno, objašnjenje za dobijanje ovakvog rezultata. Blaga uznemirenost pred nastup može biti pozitivna ali samo u slučaju da se izgubi u prvim minutima takmičenja, u slučaju da se uznemirenost produži samo može da ometa dalji tok takmičenja pa čak i da dovede do poraza. Bazična crta ličnosti, agresivnost-hostilnost visoko negativno korelira sa postignućem. Naime, moguće je da se na osnovu skora na ovoj supskali može predvideti postignuće te osobe. Ako osoba sebe oceni kao nekog ko je spreman da se verbalno suprotstavi autoritetu ili protivniku, kao neučtivu, neosećajnu, neosetljivu, preke naravi, neempatičnu, kao nekog ko je sklon antisocijalnom ponašanju, onda je moguće da procenjuje da su mumanja šansa za postignućem. Možda na prvi pogled ovakav rezultat izgleda malo verovatnim jer se, agresivne osobe smatraju upornijim i istrajnijim u ostvarenju svojih ciljeva i snova. Oni su dominantniji, istrajniji, uporniji, agresivniji u svom nastupu i sposobniji da dobiju ono šta žele, pa makar to imalo i „visoku cenu“. Smatra se da je veća verovatnoća da će takva neka osoba postići uspeh i ono čemu teži nego neko ko nema tu karakteristiku ličnosti. Međutim to baš i nije u potpunosti tako, što pokazuju i ovi rezultati.

Agresivne osobe su neprihvaćene od strane drugih. Nemaju dobru komunikaciju u grupi, kolege ih izbegavaju, često su kažnjavani, a sve se to odražava na njihov uspeh. Nijedan vrhunski sportista nije stigao do vrha agresivnim ponašanjem a još manje se zadržao u vrhu. Moguće je da bi se dobili malo drugačiji rezultati da su ispitivani sportisti koji se bave individualnim sportom, ali to je ideja za neko drugo istraživanje. Još jedno objašnjenje za dobijanje ovakvih rezultata moglo bi biti, da sportisti svoju agresivnost uspešno kanališu, te samim tim i ispoljavaju i niži nivo agresivnosti. Ne mora da znači da će agresivni imati manja postignuća, kao što ne mora da znači ni da su svi ljudi koji uspeju neagresivni, ali visoka negativna korelacija u ovom slučaju svakako ukazuje na mogućnost predikcije. Mora se imati na umu da su ispitanici u ovom istraživanju uglavnom sportisti koji se bave kolektivnim sportom te da je za njih možda agresija manje svojstvena karakteristika ličnosti.

Impulsivnost nema interpretativni značaj a samim tim ni prediktivni doprinos, s obzirom da nije dobijena statistički značajna povezanost ove dimenzije ni sa jednom zavisnom varijablom. Moguće je da je jedan od razloga taj što u našem društvu postoji negativna konotacija u razumevanju impulsivnosti zbog nedovoljne upućenosti, i da ispitanici izbegavaju da odgovaraju pozitivno na pitanja vezana za impulsivnost iz nesvesne potrebe za socijalno poželjnim odgovorima. Druga mogućnost za dobijanje ovakvih rezultata je ta da je na ovom uzorku sužen varijabilitet kada je u pitanju ova dimenzija (da su manje individualne razlike u impulsivnosti u okviru ovog uzorka – moguća je pretpostavka da su oni generalno impulsivniji od proseka ali ovde nije ispitivana opšta populacija da bi se mogli uporediti rezultati). Moguće je u ovakvom objašnjenju tražiti uzrok izostajanja korelacije ili možda zaista ova dimenzija nije značajan prediktor dimenzija aspiracija. Rezultati na supskali aktivitet ukazuje na visoku prediktivnu vrednost kada su sve tri komponente aspiracije u pitanju. Tačnije zaključak na osnovu ovakvih rezultata bi bio da osobe koje sebe smatraju aktivnijim imaju veću verovatnoću da će uspeti, viši nivo postignuća, u odnosu na one koji ne smatraju sebe kao aktivnu osobu. Osobe koje sebe procenjuju kao aktivne u slučaju da nemaju neku obavezu ili cilj kome teže, pokazuju uznemirenost i nestrpljenje. One preferiraju izazovne i teške zadatke, pokazuju dosta energije za rad i za zadatke koji se stavljaju ispred njih. Ova bazična crta ličnosti je karakteristična za sportiste. Oni su konstantno izloženi ekstremnim fiziškim naporima i stalno se pred njih postavljaju novi i zahtevniji ciljevi. U pubertetu se pravi prirodna selekcija onih koji nastave da se bave sportom profesionalno i onih koji odustanu od tog cilja ali ostanu

u sportu kao rekreativci. Oni koji pregrme najteže i nastave da se bave aktivno sportom stalno teže ka novim i zahtevnijim ciljevima. Ovde se postavlja pitanje da li oni koji su prirodno aktivniji lakše izdrže nametnute zahteve i nastave da se bave sportom, sada već kao profesionalci, ili navika čini svoje pa oni posle toliko godina provedenih u trenažnom procesu jednostavno ne mogu da prestanu. Ali i ovo pitanje je za neko drugo istraživanje. Sve u svemu organizam sportista zahteva konstantnu aktivnost i izazove tako da se nemir javlja kada oni izostanu. Dakle generalna aktivnost i potreba za postignućem, ukazuju na veću verovatnoću za uspeh u svojim namerama. Ove osobe nisu pasivni posmatrači onoga što će se desiti već aktivno učestvuju u „kreiranju svoje sudbine“, te samim tim je i veća verovatnoća da će baš oni uspeti. Skorovi dobijeni na supskali socijabilnosti mogu doprineti prediktivnosti važnosti. Tačnije socijabilnost visoko negativno korelira sa važnosti postignuća. Naime, osobe koje sebe procenjuju kao nekog kome je potrebno da prisustvuje velikim žurkama, da ima aktivan noćni život, veliki krug prijatelja i stalnu interakciju sa ljudima, ocenjuju i životne ciljeve kao manje bitnim. Ispitana populacija je sportista, tako da sve prethodne potrebe samo mogu da budu smetnja u ostvarenju ciljeva i sportskih postignuća. Onima koji ispoljavaju ovakve potrebe, nije na prvom mestu postizanje ciljeva već uživanje u momentu „ovde i sada“. Opet napominjem da su ispitanici sportisti tako da nijedan od dosadašnjih značajnih prediktora nije neprirodan s obzirom na odabir profesije.

Drugo pitanje koje se postavlja u ovom istraživanju je da li pol ima prediktivnu vrednost kada su u pitanju tri komponente aspiracije. Da li žene ili muškarci postižu veće rezultate i na kojim zavisnim varijablama. Koliku vrednost imaju kategorijalni prediktori u odnosu na zavisnu varijablu. I u ovom slučaju su se dobili značajni rezultati. Samo kada je prva komponenta aspiracije u pitanju, važnost, nije dobijena statistički značajna razlika između kategorijalnih varijabli, odnosno pol nije dobar prediktor kada je ova komponenta (zavisna varijabla) u pitanju. Postizanja cilja kod oba pola je iste važnosti. U ostala dva slučaja, kod ostale dve komponente dobijena je visoki prediktivni doprinos kategorijalnih prediktora u odnosu na verovatnoću i postignuće. Tačnije muškarci su postizali značajno više rezultate u odnosu na žene. Moguće objašnjenje je da su muškarci generalno samouvereniji, sigurniji u sebe i svoje mogućnosti, agresivniji u nastupu i želji da ostvare svoj cilj, hladnokrvniji su ne posustaju lako pred preprekama, spremniji su da se suprotstave autoritetu i impulsivniji. Dobijeni rezultati ukazuju na mogućnost predikcije rezultata komponenta aspiracije kada je pol u pitanju.

Istraživanje je vršeno na populaciji aktivnih sportista, studenata Fakulteta sporta i fizičkog vaspitanja, tako da nije moguće izvesti generalni zaključak za sve studenata na sve sportiste. Za naredno istraživanje neophodno je istestirati studente nekog drugog fakulteta (npr. Filozofskog fakulteta), odnosno uvesti uzorak ispitanika koji se ne bave profesionalno sportom kako bi se proverili dobijeni rezultati, i kako bi se mogli izvesti pouzdaniji zaključci. Ne bi bilo loše da se ponovi isto ispitivanje i na kraju studiranja (na četvrtoj godini studija), da se proveriti da li je došlo do promene nivoa aspiracije kod studenta u odnosu na drugu godinu studija. Da li je iskustvo tokom studija dovelo do promene kada su životni ciljevi u pitanju. Međutim tada postoji drugi problem, osipanje uzorka (neki neće završiti fakultet dok će drugi obnoviti neku godinu), o tome treba voditi računa. Sve u svemu dobijeni su zanimljivi, interpretabilni, rezultati u ovom pilot istraživanju, koji mogu biti od velike koristi u daljem nastavku ispitivanja ovih fenomena.

Literatura

- Adie, W. J., Duda, L. J. & Ntoumanis, N. (2008). Autonomy support, basic need satisfaction and the optimal functioning of adult male and female sport participants: A test of basic needs theory. *Motiv Emot* (2008) 32:189–199.
- Amiot, C., Gaudreau, P., & Blanchard, C. (2004). Self-Determination, Coping, and Goal Attainment in Sport. *Journal of sport & exercise psychology*, 26, 396-411.
- Beyers, W. & Goossens, L. (2002). Concurrent and Predictive Validity of the Student Adaptation to College Questionnaire in a Sample of European Freshman Students. *Educational and Psychological Measurement*; 62; 527.
- Campbell, L. H., Barry, L. C., Joe, N. J. & Finney, J. S. (2008). Configural, Metric and Scalar Invariance of the Modified Achievement Goal Questionnaire Across African American and White University Students. *Educational and Psychological Measurement*; 68; 988..
- Carver, S. C. (2004). Negative Affects Deriving From the Behavioral Approach System. *Emotion*, Vol. 4, No. 1, 3–22
- Čolović, P. & Milin, P. (2008). *Korelacioni istraživački nacrt*. Novi Sad: nepublikovani materijal

- Deditius-Island, H. K. & Caruso, J. C. (2002). An Examination of the Reliability of Scores from Zuckerman's Sensation Seeking Scales, Form V. *Educational and Psychological Measurement* 62; 728.
- Hein, V. & Hagger, S. M. (2007). Global self-esteem, goal achievement orientations, and self-determined behavioural regulations in a physical education setting. *Journal of Sports Sciences*, 25(2): 149 – 159.
- Kasser, T., & Ryan, R. M. (1996). Further examining the American dream: Differential correlates of intrinsic and extrinsic goals. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22, 280-287.
- Mageau, G. & Vallerand, R. (2003). The coach–athlete relationship: a motivational model. *Journal of Sports Sciences*, 21, 883–904.
- Marsh, W. H., Plucker, J. A. & Stocking, B. V. (1997). The Self-Description Questionnaire II and Gifted Students: Another Look at Plucker, Taylor, Callahan, and Tomchin's (1997) „Mirror, Mirror on the Wall“. *Educational and Psychological Measurement* 61; 976.
- Smederevac, S. & Mitrović, D. (2006). Ličnost metodi i modeli. *Centar za primenjenu psihologiju*, Beograd.
- Standage, M., Duda, L. J. & Ntoumanis, N. (2003). Predicting motivational regulations in physical education: the interplay between dispositional goal orientations, motivational climate and perceived competence. *Journal of Sports Sciences*, 21, 631-647.
- Zackerman, M. (2002). Zuckerman-Kuhlman Personality Questionnaire (ZPKQ): An alternative five-factorial model. In B. De Road, M. Pervigni (Eds.) *Big Five Assessment* (pp.377-396), Hogrefe and Huber Publishers.
- Thøgersen-Ntoumani, C., & Ntoumanis, N. (2006). The role of self-determined motivation in the understanding of exercise-related behaviours, cognitions and physical self-evaluations. *Journal of Sports Sciences*, 24(4): 393-404.
- Vallerand, J. R. & Losier, G. (1994). Self-Determined Motivation and Sportsmanship Orientations: An Assessment of Their Temporal Relationship. *Journal of sport & exercise psychology*, 16, 229-245.
- Vallerand, J. R. (1999). An integrative analysis of intrinsic and extrinsic motivation in sport. *Journal of applied sport psychology*, 11, 142-169.
- Vansteenkiste, M., Matos, L., Lens, W. & Soenens, B. (2006). Understanding the impact of intrinsic versus extrinsic goal framing

on exercise performance: The conflicting role of task and ego involvement. *Psychology of Sport and Exercise* 8 (2007) 771–794.

Youngstrom, E. A. & Green, K. W. (2003). Reliability Generalization Of Self-Report Of Emotions When Using The Differential Emotions Scale. *Educational and Psychological Measurement*, 63; 279.

Dina Joksimović

RELATIONS OF BASIC PERSONALITY DIMENSIONS AND GENDER WITH ASPIRATIONS OF ATHLETES

Abstract

This paper describes research aimed at examining the relation between personality dimensions Zakerman-Kuhlmanovog models and life goals tested aspirations. In a sample of 200 subjects of both sexes, 20god., Were applied scale aspirations and Zakermen-Kuhlman Personality Questionnaire dimensions (ZKPQ). Relationships were examined using multiple regression analysis, in which the dependent variable, the three components of the aspirations of the importance of size, the probability of the achievement, continuous predictor of personality traits (impulsive sensation seeking, neuroticism-anxiety, aggression, activity and sociability), whereas sex categorical predictor . The results indicate a significant association of three components of the aspirations and basic personality dimensions (importance of $R = 0.448$, $p < 0.000$, probability $R = 0.432$, $p < 0.000$, achievement $R = 0.435$, $p < 0.000$), with significant partial contribution to the prediction of scores on the dimensions aspiracije give dimensions Neuroticism-Anxiety ($\beta = 0.294$, $p < 0.000$, in terms of importance $\beta = 0.155$, $p < 0.031$ in relation to the likelihood), Aggressive ($\beta = -0.207$, $p < 0.005$, as compared to achievement) and activity ($\beta = 0.276$, $p < 0.000$, in terms of importance, $\beta = 0.349$, $p < 0.000$, in relation to probability and $\beta = 0.300$, $p < 0.000$ in relation to achievement), sociability ($\beta = -0.247$, $p < 0.000$ in terms of importance) and sex (when the probability of this is, $\beta = -0.161$, $p < 0.016$ and when it comes to achievement of $\beta = -0.254$, $p < 0.000$, in both cases, men achieved higher scores).

Keywords: *aspiration test, basic dimensions of personality, the athletes.*

PRIKAZI KNJIGA

Milica Pavlović,
Filozofski fakultet,
Niš

Prikaz knjige LJUBAV JE PRIČA-NOVA TEORIJA ODNOSA Beograd: Rad, 2007

Robert Dž. Sternberg je Profesor psihologije i obrazovnih nauka i direktor *Center for the Psychology of Abilities, Competencies and Expertise* na univerzitetu Yale. Za prirodu i karakteristike ljubavi zainteresovao se osamdesetih godina kada je i počeo sa istraživanjima ove temetike. Njegova shvatanja o ljubavi stalno su se razvijala i oblikovala u nove teorije, počevši od *Psihometrijskog tipa teorije ljubavi*, koji je u saradnji sasvojom diplomiranom studentkinjom Suzan Gradžek formulisao ranih osamdesetih godina, preko *Trougaone teorije* koja oblike ljubavi određuje u kombinaciji tri komponente: intimnosti, strasti i predanosti-posvećenosti, pa sve do sredine devedesetih godina kada dolazi na ideju da problemu ljubavi priđe iz novog ugla-ugla *narativne psihologije* i formuliše koncept *Ljubav je priča*. Odlučuje da sistematizuje različite priče o ljubavnim odnosima i da na osnovu toga napravi novu teoriju ljubavi koja će moći da odgovori i na tako delikatna pitanja kao što su: Zašto se zaljubljujemo baš u određenu osobu a ne u neku drugu? Zašto samo sa određenim osobama uspevamo da održimo ljubavni odnos, dok sa drugima to nije moguće? Zašto naša ljubav preme nekim osobama traje, dok se prema nekima vrlo brzo ugasi.... ?

Knjiga: "Ljubav je priča" rezultat je njegovog rada na novoj teoriji ljubavi i ne predstavlja krajnji prikaz ove teorije jer je ona još u fazi proveravanja. Sadrži dvadesetpet vrsta različitih priča koje nam, svaka na svoj način, daju odgovor na pitanje: Šta je to ljubav? Pisana je lakim jezikom, obiluje mnoštvom primera i to je čini pristupačnom za širu populaciju čitalaca. Primeri koji su navođeni predstavljaju ljubavne priče ili njihove modifikacije stvarnih ljudi sa kojima se Sternberg susreo, iz kojih su izostavljena prava imena da bi se sačuvala poverljivost podataka. Knjiga nije tipa samopomoći niti davanja saveta kako da nam veze budu uspešne. U njoj se naglašava da ne postoji magični recept za pronalaženje i poboljšavanje ljubavi.

koju projektujemo naša očekivanja vezana za nju, što za sobom povlači visok stepen uzbuđenja. Još na početku odnosa, ljudi zamišljaju kakav će biti kraj. Nakon završetka odnosa mnogi ljudi nastavljaju da razvijaju i menjaju priču o samom odnosu tako da se ona veoma razlikuje odmah po završetku odnosa i nakon proteka izvesnog broja godina. Anticipirani kraj može unapred da odredi koju će vrstu tema i zapleta naš odnos da ima; što znači da naše predviđanje kraja može da oblikuje odnos isto koliko stvarni odnos oblikuje kraj.

Naše priče upravljaju našim odnosima ali takođe i *izborom odnosa* koje želimo da razvijamo. Nas će privući partner za koga procenimo da će nam omogućiti da zajedno sa njim kreiramo priču koja se uklapa u ono što mi želimo da je ljubav, što znači da se zaljubljujemo pre u sopstvenu priču o nekoj osobi, nego u nju samu, ističe Sternberg. Svako od nas je sklon da nove situacije i događaje tumači u svetlu starih priča. Tako naše priče kontrolišu način na koji opažamo postupke drugih ljudi, naročito postupke partnera, a njih sa druge strane uzimamo kao potvrdu naše već postojeće priče, tako da one postaju svojevrsno samoispunjavajuće proročanstvo.

Veoma je teško menjati sopstvenu priču. To zahteva puno energije, prikupljanje ogromnog broja novih informacija, priznavanje sebi da nismo bili u pravu, da nas odnos u kome smo više ne ispunjava i da i sledeći u koji uđemo može biti takođe pogrešan. Zbog svega toga ljudi imaju tendenciju da se drže stare priče, sve dok ona ne postane toliko opterećujuća da ozbiljno remeti njihovo funkcionisanje. Teško je promeniti i priče drugih ljudi. Oni naše pokušaje tumače kao direktne napade i odgovaraju protivnapadom. Većina pokušaja da se odnos promeni i poboljša je neuspešna jer ne dolazi do promene same priče. Ljudi nastoje da menjaju saznanja, ponašanja i osećanja ne zadirući dublje u samu priču, koja i leži u osnovi svega toga.

Sternberg ne smatra da su naše priče konstantne, nepromenljive, jednom zauvek fiksirane i trajne. Po njemu, one su podložne promenama, koje su doista veoma spore, ali su tu, nekada deluju u smeru unapređivanja odnosa kada nam se partner sve više i više dopada, a nekada u smeru pogoršanja odnosa, koji se na kraju i prekida.

Glavne razloge bezuspešnih pokušaja da se odnos promeni Sternberg vidi u tome što u najvećem broju slučajeva osobe (partneri, čak ni terapeuti od kojih se traži pomoć) ne uzimaju u obzir priče koje leže u osnovi odnosa a koje ustvari upravljaju načinom na koji partneri percipiraju i pristupaju odnosu. Da bismo promenili odnos, on savetuje, moramo da razumemo priču u kojoj smo, našu idealnu priču i idealnu priču našeg

partnera, koja nas je najverovatnije na početku i spojila. Konvencionalne terapije čiji je cilj poboljšavanje ljubavnog života određenog para nemaju uspeha ako se bave samo simptomima-prostim razumevanjem zašto je odnos propao, odnosno samo dejstvima priča koje sami sebi pričamo, zanemarujući pri tom suštinske uzroke koji leže u osnovi-a to su sopstvene priče o ljubavi. Rešenje leži u promeni trenutnog odnosa ili ljubavne priče.

Nastojeći da nam približi razumevanje idealne priče Sternberg naglašava da su priče koje stvaramo mešavina karakteristika osoba koje smo u prošlosti želeli ali nismo mogli da imamo. Uvek kada izgubimo nekog mi internalizujemo one karakteristike koje su nam se sviđale kod te osobe a zatim ih obično nesvesno, ugrađujemo u našu idealnu priču. Naše priče se često nalaze na *predsvesnom* nivou, što znači da mi najčešće i nismo potpuno svesni svoje idealne priče. Istraživanje koje je Sternberg obavio na Jejlu, pokazalo je da su idealne priče o ljubavi koje ljudi imaju isto toliko važne kao i stvarni odnosi u kojima se nalaze. Ideali utiču na formiranje aktuelnog odnosa i određuju naš stepen zadovoljstva njim kada ga ostvarimo. Neke osobe koje srećemo se još odmah na početku veoma uklapaju u naše idealne priče što u nama izaziva osećanje zaludenosti, kako ističe Sternberg. I iz prijateljstva se može polako razviti ljubav, koja povlači za sobom laganu promenu naše idealne priče. Naše idealne priče mogu ali ne moraju da se menjaju sa promenom odnosa u kojima se nalazimo. Idealna priča najčešće ostaje idealna i osoba s toga pokušava da promeni aktualnu priču i odnos trudeći se da novu približi idealu.

Sternberg ne zaboravlja *kulturnu matricu naših priča*; naprotiv on ističe da na oblik i vrstu ljubavnih priča koje stvaramo veoma utiču običaji i kultura u kojoj živimo. Ljudi kreiraju priče o ljubavi, porodici, poslu... o svim sferama života koje su im važne. Ponekad dolazi do rivalstva i borbe za primat između ovih priča ali većina ljudi teži kognitivnoj doslednosti odnosno finom uklapanju različitih vrsta priča jednih u druge.

U knjizi je opisano dvadesetpet vrsti priča, sistematizovanih u pet velikih grupa, od kojih svaka sadrži po nekoliko priča. Pri objašnjavanju svake, Sternberg ide u detalje nastojeći da nam je na taj način što bolje predstavi. Na početku daje opis i glavne karakteristike priče. Zatim navodi pitanja koja se koriste za pravilno dijagnostikovanje priče i koja nam omogućavaju da na pravi način uđemo u njenu suštinu. Svaku priču ilustruje sa po dva primera, objašnjava oblike mišljenja i ponašanja koji su karakteristični za osobe-partnere koji stvaraju i "žive" određenu priču. Na kraju jasno navodi i objašnjava komplementarne uloge koje partneri preuzimaju a koje su karakteristične za određenu priču, za njihovo

karakteristično shvatanje ljubavi, da bi na kraju naveo dobre i loše strane svakog od tih shvatanja, odnosno prednosti i nedostatke svake priče.

Prva grupa priča su **Asimetrične priče** čija je glavna karakteristika postojanje asimetričnog odnosa-komplementarnog ponašanja između partnera, što predstavlja i samu suštinu intimnog odnosa. Prva priča iz ove grupe je *Priča učitelj-đak* u kojoj jedan partner koji ima ulogu učitelja određuje strukturu odnosa i obezbeđuje informacije, dok ih drugi prima-uloga đaka. U *Priči o žrtvovanju* osoba koja igra ulogu žrtve stalno i dosledno čini ustupke drugoj, koja ih sa zahvalnošću prima. Glavna tema *Priče o vladanju i upravljanju* je zainetresovanost partnera za raspodelu moći. Moć između dve osobe može biti raspodeljena na različite načine, tako da ova priča može da poprimi različite oblike (*autokratski odnos, demokratski-ravnopravan odnos i anarhični odnos*). U *Policijskoj priči* jedan partner vrši nadzor nad drugim i tako obezbeđuje strukturu celog odnosa. *Pornografska priča* je priča o ponižavanju i degradaciji, gde osoba oseća ljubav samo u slučaju ako nekoga ponižava ili ako je neko ponižava, jer u ovom slučaju poniženje rađa strast. Poslednja priča iz ove grupe je *Priča strave i užasa*, u kojoj odnos biva privlačan zato što osoba trpi torturu ili pak, teroriše svog partnera.

Priče o objektima predstavljaju drugu veliku grupu ljubavnih priča. Osoba ilisam odnos imaju vrednost jedino dok obavljaju tačno određene funkcije. Na osnovu toga su priče iz ove grupe podeljene u dve manje podgrupe. Prva od njih posmatra *osobu kao objekat*. U okviru nje se izdvajaju *Naučno-fantastična priča* – osoba se ceni zbog njenog bizarnog karaktera i ponašanja, *Kolekcionarska priča* – osoba se ceni zato što popunjava prazno mesto u kolekciji i *Umetnička priča* – osoba se ceni zbog fizičkog izgleda. U drugoj podgrupi ovih priča ceo *odnos* se doživljava *kao objekat* – odnosno služi kao sredstvo da se postigne cilj koji često nema direktne veze sa odnosom. Tu je *Priča o kući i ognjištu* u kojoj odnos predstavlja sredstvo za postizanje prijatnog životnog okruženja; kuća predstavlja središte fizičkog i emocionalnog odnosa i doživljava se kao centar zajedničkog života. U *Priči o izlečenju* odnos služi da bi se nekom pomoglo da se oporavi od neke traume ili teškog iskustva-zloupotrebe narkotika, učestvovanja u ratu, mučenju, ili bilo kom drugom obliku nasilja. *Religijska priča* zanimljiva je po tome što odnos ima dvojaku funkciju: približavanje Bogu, odnosno sam odnos može da postane ovaploćenje religijskih osećanja jednog ili oba partnera. Priča u kojoj odnos predstavlja podsticaj za igranje najrazličitijih igara sa jasno definisanim pravilima,

pobednikom i gubitnikom, koji se mogu smenjivati iz partije u partiju je priča nazvana-*Odnos kao igra*.

Treća velika grupa priča su **Priče o koordinaciji**. Partneri koji dele ovu priču smatraju da se ljubav rađa tokom zajedničkog rada na stvaranju ili održavanju odnosa. Tako u *Putopisnoj priči* partneri vide svoj odnos kao putovanje u kome odredište može biti jasno precizirano ali i ne mora; jedino je važno kako do njega zajednički doći, kojom brzinom, gde se na tom putu treba zaustaviti. U *Priči o šivenju i pletenju* partneri smatraju da zajedno vezu i pletu svoj odnos, deo po deo, odnosno jedan partner može da šije za drugog partnera; ljubav predstavlja ono što partneri sami naprave-sašiju. Partneri koji dele *Baštensku priču* odnos vide kao baštu, koju svakodnevno treba negovati i zalivati, obezbeđivati dovoljno svetlosti i Sunca, čistiti od korova, da bi cvetala i davala plodove. U *Poslovnoj priči* – partneri se ponašaju kao poslovni saradnici koji nastoje da razviju uspešan i prosperitetan poslovni poduhvat; odnos se vodi kao posao. Priča u kojoj su partneri zavisni jedan od drugoga, očajnički se oslanjaju jedan na drugoga i ne mogu jedan bez drugog je *Priča o zavisnosti*.

Partneri koji veruju da izvan odnosa postoji neki stvarni ili imaginarni tekst, koji propisuje i određuje način na koji će se odnos odvijati, svoja shvatanja ljubavi mogu prepoznati u okviru jedne od **Narativnih priča**. U *Bajkovitoj priči* taj tekst je bajka u kojoj princ ili vitez traga i na kraju spašava princezu nakon čega žive zauvek srećno. Za *Istorijsku priču* karakterističan je istorijski tekst, u kome prošlost određuje i usmerava budućnost a sadašnjost je u velikoj meri određena prošlošću. Partneri koji dele *Naučnu priču* smatraju da odnosom i onim što ljudi misle, osećaju ili rade upravljaju naučni zakoni. Ljudi sa ovom pričom su veoma analitični i nastoje da razumeju, analiziraju i seciraju na sitne detalje, a zatim objasne sebi ili svom partneru ljubav i sve što se dešava, na dubljem nivou u njihovom odnosu. Za *Kuvarsku priču* interesantno je to da postoji recept koji sadrži sve sastojke za uspešan i srećan život i koji ako se pažljivo sledi sigurno dovodi do srećnog i uspešnog odnosa.

Poslednju veliku grupu ljubavnih priča koju je Sternberg opisao predstavljaju **Žanrovske priče** u kojima razlog za postojanje celog odnosa predstavlja oblik ili način življenja u njemu; jedna posebna karakteristika odnosa se ističe i dominira nad ostalima. U *Ratnoj priči* odnosom dominira stalni rat, koji se nikada ne završava i nikad nije konačno dobijen ili izgubljen a sama ljubav se shvata kao beskrajni niz bitaka u ratu. U *Pozorišnoj priči* pozorišni aspekt odnosa uvek je prisutan dok jedan ili oba partnera igraju uloge. Za *Humorističku priču* je karakteristično da u njoj

preovlađuju šale, bezbrižnost i sagledavanje bezbrižne strane stvari; odnos se ne shvata ozbiljno a problemi se rešavaju tako što se u njima traži smešna strana. Priča u kojoj je jedan od partnera stalno obavijen velom tajne i misterije, koji drugi partner nikako ne može da otkloni je *Tajanstvena priča*.

Sternberg je u više navrata testirao svoje shvatanje ljubavi kao priče. U ovoj knjizi on prikazuje rezultate istraživanja koje je radio u saradnji sa Lorom Linč i Mahzad Hodžatom a kojima je natio da pruži adekvatan odgovor na posebna, veoma delikatna pitanja na koja druge teorije o ljubavi nisu mogle. Prema njegovom mišljenju, takav odgovor se može dati jedino ako se ljubav shvati kao priča. Ovakvo viđenje ljubavi je korisno za objašnjavanje razloga zašto nas privlače baš određeni pojedinci, a ne neki drugi; zašto neki odnosi odolevaju iskušenjima a drugi se prekidaju pri naletu prvih problema; zašto odnosi koji se drugim ljudima čine kao krajnje disfunkcionalni ipak opstaju i traju, a zašto neki drugi odnosi, koji spolja deluju veoma funkcionalno, pucaju. Krajnji zaključak, koji on izvlači je taj, da stepen u kome ljudi doživljavaju trajnu ljubav zavisi od stepena u kome partneri uspešno odigravaju uloge u pričama svakog od njih.

Iako naglašava da ne postoji magični recept kako da se ljubav poboljša iz razloga što različiti ljudi imaju veoma različita shvatanja o ljubavi, Sternberg ipak navodi određena pravila, koja u suštini predstavljaju rekonceptualizaciju onoga što predstavlja ljubav i koja nam mogu pomoći da uvidimo šta možemo učiniti da nas ona što više zadovoljava. Pored ljubavi, potrebna je i sredina koja pruža podršku, prijatelji, ekonomsko blagostanje, duhovna ispunjenost i, kao najznačajnije, kompatibilna interesovanja i vrednosti da bi bliski odnos među partnerima bio uspešan.

U ovoj knjizi je opisano dvadesetpet vrsta priča, koje predstavljaju samo mali deo od beskrajno mnogo shvatanja koje ljudi imaju o ljubavi. Svakog od nas privlači veći broj različitih priča, ali ih mi sistematizujemo po privlačnosti i vrednosti koju imaju za nas, tako da pravimo svojevrsnu hijerarhiju, u kojoj su one poređane po svom stepenu privlačnosti, od najprivlačnije do najmanje privlačne. Naše priče se tokom vremena mogu menjati. Čak i ako u glavnim delovima ostaju iste, one su u procesu stalnog nastajanja i razvoja jer ih mi svakim novim iskustvom upotpunjujemo.

Zaključila bih ovaj prikaz Sternbergovim rečima koje bi trebalo da nas ohrabre i osnaže da tražimo onu "pravu" ljubav: *"To što je ljubav priča, ne zatvara mogućnosti koje stoje pred nama; naprotiv, to nas čini svesnim da možemo da stvaramo bezbroj mogućnosti dok pišemo priče naših života i ljubavi"* (str. 274).

Milena Belić,
Državni Univerzitet u Novom Pazaru,
Novi Pazar

STIVEN MIČEL
MOŽE LI LJUBAV DA TRAJE?
CLIO, BEOGRAD, 2008.

Naslov knjige **Može li ljubav da traje?** autora Stivena Mičela, budi znatiželju čitaoca i navodi na pomisao da će u ovom delu pronaći odgovor najedno od najintimnijih pitanja ljudske prirode i iskustva. Međutim, uprkos smelom i obećavajućem nazivu čitalac će naići na nova pitanja, dileme i živopisna razmatranja bogastva i složenosti čovekovog emotivnog života. Autor ne nudi definitivne i jednostavne odgovore (verovatno zato što i ne postoje), već podstiče čitaoca da zaroni u vlastito biće, suoči se sopstvenim iskustvom, razloži svoje interakcije sa drugim ljudima i pokuša da samom sebi da odgovor. Ovakav način pisanja je posledica uverenja autora da čovekova sigurnost leži u vladanju svetom oko sebe i svetom u sebi, ali to nastojanje može ugroziti bogastvo i sadržajnost ljudskog iskustva. Saznavati svet i sebe ne podrazumeva tragati za jednom istinom, već razvijati sebe i svoju zainteresovanost ka neprekidnom bogastvu iskustva.

Ovo štivo je namenjeno čitalačkoj publici šireg obrazovanja. Međutim, mora se priznati da je potrebno izvesno poznavanje psihoanalize kao i intelektualna oštrina neophodna u izazivanju pravog efekta čitanja. Svojevrsno putovanje kroz štivo nije jednostavno već zahteva smelost da osvestimo potisnute sadržaje, budemo iskreni, priznamo, razmatramo skrivene sadržaje i ponovo posložimo iskustvo.

Autor gotovo socio-konstruktivistički započinje svoje delo naglašavajući prirodu čoveka koju neumitno i nepovratno oblikuju drugi i sredina u kojoj pojedinac bitiše. Takav kontekst zadržan je do kraja dela, odnosno sve emotivne sadržaje, interakcije i komunikacije zavisi od drugih, dešavaju se sa drugim ljudima i ljudi u jezičkoj interakciji daju smisao doživljenim iskustvima. Ono što se sa sigurnošću može reći je da delo i tema odražavaju duh vremena zapadnog društva u kome se ističe značaj zajednice u kojoj čovek živi, podržavanje različitih oblika ljubavi, romantična ljubav kao smisao života i sl. Treba napomenuti da autor polazi od psihoanalize u svojim razmišljanjima ali je ne primnjuje grubo i

jednostavno, već sa stanovišta „relacione psihoanalize“ pokušava da dopre do najtananijih delova ljudskog bića.

Razmatranje ove, rekli bismo, ključne životne teme autor započinje od verovanja koja su sveprisutna, a povezana su sa pitanjem u naslovu dela. Naime, laici i naučnici smatraju da je ljubav ključna za smisao ljudskog postojanja. Međutim, čini se da svaki čovek smatra da je romantična ljubav, vrsta ljubavi o kojoj je najviše reč u delu, ipak podložna menjanju i nestajanju. Svako poglavlje u knjizi govori o jednom raširenom uverenju zašto je to tako. Autor ne pokušava da potkrepi ili opovrgne uverenja koja razmatra u knjizi, već primerima životnih priča realnih ljudi iz svoje terapijske prakse pokušava da dočara složenost emotivnog života i natera čitaoca da se zamisli nad sopstvenim doživljajima romantične ljubavi. Čitalac će biti u situaciji da mu sve izgleda poznato i svakodnevno, čak će deliti mišljenje autora a onda će se naći pred finim zaokretom gde će ga autor suočiti sa činjenicom da su uzroci prolaznosti ljubavi koje tražimo oko sebe i koje smatramo neminovnošću, upravo u nama, čak ih mi stvaramo i održavamo.

Da li ljubav prolazi zato što joj ambijent sigurnosti i izvesnosti ne pogoduje, već traži novinu i uzbuđenje? Da li to znači da su ljubav i brak nespojivi? Čini se da živimo u vremenu sloboda gde svaka individua bira za sebe način života i opredeljuje se po vlastitom izboru. To važi i za seksualnost. Međutim, izgleda da današnji ljudi imaju jednako problema da u jednoj osobi spoje strast i ljubav. Autor nas uverava da ono što mi smatramo sigurnim i predvidljivim kod našeg partnera predstavlja varku. Sigurnost nije inherentan kavalitet partnerskoj ljubavi, već pažljivo građena i odražavana iluzija neophodna u zadovoljenju naše bazične ljudske potrebe za sigurnošću. Autor nas uverava da naš doživljaj braka i prinipi za koje verujemo da ga čine su duboko ukronjeni u sredini u kojoj živimo. Iako je pitanje braka i ljubavi, naposletku, vrlo lično, čini se da ga oblikuju i kultura i ljudi oko nas, mediji i duh vremena uopšte. Svedoci smo krupnih globalnih promena u današnjem svetu, krupne promene postoje i u doživljavanju ljubavi i braka. Čini se, ipak, da neke vrednosti itekako opstaju uprkos svemu, te se brak i dan danas doživljava kao sigurno utočište sa predvidljivim partnerom iz koga treba izbaciti ili bar kontrolisati seksualne impulse i strasti koje mogu urušiti pažljivo građenu iluziju. Autor poziva čitaoca da se okrtene autentičnom iskustvu bezobzira na rizike koje nosi sa sobom, jer je to ujedno jedini način da iskusimo punoću ljubavi.

Seksualnost predstavlja vrlo važnu komponentu partnerskih odnosa i u ovoj knjizi joj se pridaje velika važnost. Ono što je čini zanimljivom u

ovom kontekstu je činjenica da je se seksualnost kod ljudi duboko povezana sa umom što čini da se doživljava kao izuzetno složen aspekt bića ali i izuzetno složen međuodnos bića koji zadovoljavaju seksualne želje. Postavlja se pitanje zašto se uprkos seksualnim slobodama seksualnost i dalje često doživljava kao nepristojna i ugrožavajuća. Na ovom mestu autor ukazuje da se dugo vremena seksualnost pripisivala nižim slojevima ljudskog bića, te se ustrojstvo čoveka kao civilizovanog bića moglo sačuvati pripisivanjem seksualnih impulsa njegovoj animalnoj prirodi. Zanimljivo je sagledati ljubavni odnos ako prihvatimo seksualnost kao deo svoje prirode.

Autor razmatra važnost idealizacije u romantičnoj ljubavi. Duga tradicija psihoanalitičkog učenja posmatra idealizaciju kao ugrožavajući proces jer odstupa od principa realnosti što urušava pravedno suđenje i vrednovanje partnera. Vremenom idealizacije nestanu i dolazi do neminovnog razočaranja. Autor predlaže novo viđenje idealizacije, kao procesa koji predstavlja još jedan način našeg bitisanja i iskazivanja ličnosti što svakako može unaprediti naše partnerske veze i postojanje uopšte. U umerenoj meri idealizacija sopstvene ličnosti i partnera može ponuditi nov način postojanja i obogatiti našu stvarnost, za koju autor kaže da nije ništa stvarnija od naših idealizacija. Čitaocu će biti ponuđeno vrlo pogodno objašnjenje zašto i na koji način doprinosimo da idealizacija nestaje iz partnerskih veza i koliko je to u skladu sa našim bazičnim potrebama.

Važno je istaći da će čitaoc ovog dela prisustvovati svojevrsnoj tranziciji u doživljaju određenih emocija. Naprimer, agresivnost za koju se smatra da je suprotno osećanje od romantične ljubavi prikazana je kao osećanje koje je neizostavni deo romantičnih veza, posebno onih dugotrajnih, te da uspešno održavanje odnosa ljubavi i agresivnosti doprinosi kvalitetnijem ljubavnom odnosu. Složenu međuigru osećanja zastupljenih u ljubavnom odnosu, autor prikazuje i razmatranjem odnosa između samosažaljena i krivice. Vrlo interesantim prikazima pokazuje da na naše trenutne ljubavne interakcije utiču naši rani odnosi sa roditeljima, širom porodicom i vršnjacima, ali i naša ličnost, svakako, i ličnost našeg partnera. To nas dovodi do, možda najinteresantnijeg dela, a to je pitanje volje. Odnosno, koliko je važno svesno upravljati svojim postupcima i osećanjima ljubavnoj vezi i koliko smo mi ljudi uopšte sposobni na to, obzirom na mnogobrojne determinante našeg ponašanja. Ako smatramo da je za ljubav potrebna potpuna spontanost i nedelanje na lošem smo putu da iskusimo zreo emocionalni odnos. Autor još jednom na uverljiv način navodi na promenu ugla posmatranja stvari, te brzo uverava da je za

ljubavni odnos, iako pun kontradiktornih osećanja i uzavrele igre emocija, neophodno stalno suočavanje sa rizicima koje napeta igra balansiranja između suprotnosti donosi sa sobom.

Prikaz ove inspirativne knjige završiću rečima autora, koji nas naizgled stavlja pred nedokučivim odgovorima ali istovremeno potstiče na pokušaj istinskog saznavanja najskrivnijih delova sopstvenog bića, drugih i naših složenih interakcija: „*Ako ja dajem svoju ljubav tebi, šta je, u stvari, to što dajem i ko je to „ja“ koje daje, i ko si, uzgred, rečeno, ti?*“ (str. 168).

Uputstvo za autore:

Teme radova. Godišnjak za psihologiju objavljuje teorijske i empirijske naučne radove iz svih oblasti psihologije čiji sadržaj predstavlja doprinos daljem razvoju psihološke nauke.

Tekst. Rad mora biti predat u .doc formatu Microsoft Word programa, napisan latinicom (srpski (latinica), fontom Times New Roman, veličina slova 12, prored 1 red. Podnaslovi prvog nivoa treba da budu napisani Arial fontom, boldirani, podnaslovi drugog nivoa Times New Roman fontom. Podnaslove ne numerisati. Rad treba da bude lektorisan. Godišnjak za psihologiju objavljuje i radove na engleskom jeziku. Idealno rad treba da ima oko 30.000 znakova, a redakcija može odlučiti da objavi i duže radove.

Naslov rada. Na početku strane navesti jedno ispod drugog imena autora i institucije u kojoj svaki od autora radi (afilijacija). Ispod toga sledi naslov napisan velikim boldiranim slovima. Naslov treba da bude što koncizniji i takav da se na osnovu njega bez dvoumljenja može zaključiti o tome šta je sadržaj rada.

Rezime. Uz rad se prilažu rezimei na srpskom i na engleskom. Nakon rezimea treba u novom pasusu navesti ključne reči. Tekst apstrakta treba nasloviti sa «**Apstrakt**» napisanofontom Arial i boldirano. Rezime na srpskom treba da bude ispod naslova rada, napisan Italic slovima. Ključne reči se navode na sledeći način:

***Ključne reči:** petofaktorski model, NEO PI-R, metrijske karakteristike*

Poželjno je ne navoditi više od 6 ključnih reči. Dužina rezimea treba da budeoko 100 do 150 reči. Rezime po pravilu ne sadrži reference. Na kraju rada, iza literature treba navesti sve autore jednog ispod drugog, ali bez afilijacija, potom naslov rada na engleskom jeziku, te na kraju rezime na engleskom jeziku. Za rezime na engleskom važe sva pravila kao i za rezime na srpskom, s tim što i on treba da bude lektorisan.

Citati. Svaki citat ili tvrdnju koja nije zasnovana na nalazima istraživanja koje se predstavlja u radu treba da prati referenca data u zagradi odmah iza citata u formatu (Holland, 1995). Ako su dva autora navesti imena oba, a ako ima više autoratreba napisati samoprezime prvog autora uz koje treba dodati "i sar." (Holland i sar., 1995). Za svaki citat duži od 350 znakova potrebno je obezbediti pismenu saglasnost autora za objavljivanje citata u radu u Godišnjaku. Pune bibliografske podatke za sve citate treba navesti na kraju rada (a pre apstrakta na engleskom) u poglavlju Literatura.

Tabele, slike i grafikoni. Tabele, slike i grafikoni treba da budu dati u formatu za Word i u celini na jeziku na kom je rad. Tekst u tabelama, grafikonima i slikama može biti na jeziku različitom od jezika na kom je rad pisan samo u slučaju da je to opravdano tematikom i sadržajem rada (recimo poređenje stavki testa na različitim jezicima, pa se onda navodi kako glase stavke na dva jezika isl.) Raspored podataka u tabelama treba postići isključivo organizacijom ćelija. Nije dozvoljeno korišćenje formatiranja u tabelama odnosno korišćenje razmaka i sličnih znakova za postizanje željenog rasporeda. Tabele, slike i grafici ne smeju biti širi od 13 cm.

Statistički podaci. Prikazani statistički podaci moraju biti relevantni. Ne treba prikazivati statističke podatke koji nisu bitni za sadržaj ili koji sami za sebe nemaju nikakvo značenje. **Iste podatke ne treba prikazivati i grafički i tabelarno.** Treba prikazivati samo rezultate onih statističkih postupaka koji su bitni za temu rada. Poželjno je koristiti konvencionalne načine zaključivanja na osnovu statističkih podataka (konvencionalne nivoe značajnosti isl.).

Literatura. Na kraju rada treba navesti pune bibliografske podatke za sve reference navedene u tekstu. Ne treba navoditi bibliografske jedinice koje nisu citirane u tekstu.

Knjige se navode na sledeći način: Stojiljković, S. (1998). *Ličnost i moral*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.

Poglavlje u knjizi: Rest, J. (1984). The major components of morality; in W. Kurtines and J. Gewirtz (eds.): *Morality: moral behavior and moral development*, New York: John Wiley and Sons.

Članak u časopisu: Stojiljković, S. (1988). Inteligencija i moralno rasuđivanje dece i mladih, *Psihologija*, 1-2. 64-74. Poslednja dva podatka su volumen (ovde u primeru 1-2) i stranice na kojima se nalazi članak(64-74).

Ako se jedan autor navodi više puta, navodi se po redosledu (godini) publikovanja reference, odnosno (ako ima koautore) po prezimenu prvog koautora. Ukoliko se navodi više radova istog autora u jednoj godini, godine treba da budu označene slovima a, b, c, npr. (1995a), (1995b).

Prilog. U prilogu treba dati samo one opise materijala koji bi bili korisni čitaocima za razumevanje, evaluiranje ili ponavljanje istraživanja.

Fusnote i skraćenice. Fusnote treba izbegavati. Skraćenice takođe treba izbegavati, osim izrazito uobičajenih. Skraćenice koje su navedene u tabelama i slikama treba da budu objašnjene.

Recenziranje i objavljivanje. Radovi se dostavljaju elektronski na email adresu redakcije. Radovi podležu postupku recenziranja. Na osnovu rezultata recenzije redakcija donosi odluku o objavljivanju rada i o tome obaveštava autora. Radovi koji nisu pripremljeni u skladu sa gore navedenim propozicijama biće vraćeni autorima na doradu, a u slučaju da se radi o tehničkim nedostacima redakcija ih, uz pismenu saglasnost autora, može predati na doradu o trošku autora.